

# СЛАВУТИЦЬКИЙ ОБЕРІГ

*Сергій Леп'яко*

## ЧОРНОБИЛЬ У СЕРЕДИНІ XVI СТОРІЧЧЯ

Опис Чорнобильського замку, що друкється нижче, є унікальним джерелом з історії України середини XVI ст. Він відомий фахівцям, але надрукований у рідкісному дореволюційному виданні<sup>1</sup> і тому для широкого кола краєзнавців та шанувальників старовини майже недоступний. Між тим, цей документ дає нам загальне уявлення про Чорнобиль та його округу того часу.

Уряд Великого князівства Литовського, до складу якого до 1569 року входили українські землі, п'ять разів проводив описи (ревізії і люстрації) окремих регіонів України.<sup>2</sup> Це робилось з метою з'ясування ситуації на місцях. В описах фіксувались військово-стратегічні можливості земель (стан оборонних укріплень, військово-мобілізаційних резервів), рівень розвитку продуктивних сил (кількість населення, його категорії, заняття, повинності і податки), природничо-географічні особливості краю та ін.

Згідно з описом, у 1552 році Чорнобиль був зовсім невеличким. У документі перелічується менше двохсот прізвищ його жителів — зем'ян (шляхтичів), бояр, слуг та міщан. Якщо виходити з того, що за кожним із згаданих чоловіків — глав сімейств — стоїть ще п'ять-шість членів родини, то населення Чорнобиля становило не більше півтори тисячі чоловік.

Однак Чорнобиль усе ж вважався містом, оскільки він мав свій замок, та і на фоні інших населених пунктів виглядав порівняно великим. На той час Київщина була слабо залюдненою територією, а більшість населення проживала у дрібних селах по п'ять-десять-двадцять дворів. На Київщині налічувалось усього одинадцять міст, а у найбільшому серед них — Києві проживало шість тисяч чоловік.<sup>3</sup>

За своїм юридичним становищем Чорнобиль відносився до великокнязівських, тобто державних міст. Міське управління очолював війт, згаданий в описі, як «Іван війт». Теоретично, згідно із звичаєвим правом, ця посада була виборною, але у більшості випадків війт усе ж призначався. Він вирішував адміністративно-правові питання, пов'язані із життям міщан. Допомогу в управлінні йому надавали місцеві старшини — «тубільці старші». Конкретно у 1552 році це були Андрій Миткович, Сасон Зубар, Кузьма Королевич, Богдан Моїтсохович. У замку існувала окрема замкова адміністрація на чолі з урядником. Урядник віддав самим замком, організацією його оборони і ремонту, а також навколишніми великокнязівськими селами. Ім'я чорнобильського урядника в описі не згадується. Але відомо, що замок був перебудований за чо-

тири роки перед тим паном Заморенком. Можливо, саме він виконував тоді роль урядника чи намісника.

Далеко більше значення мала не чисто виконавча посада урядника, а посада державця замку. Право «держання волості» давало можливість державцю протягом кількох років бути не тільки адміністративним керівником краю, але і залишати за це собі частину місцевих доходів. Відомо цілий ряд імен державців Чорнобиля середини XVI ст. На час опису державцем Чорнобиля був київський воевода князь Фрідріх Пронський. Ще раніше, у 1544 році, Пронський намагався приборкати чорнобильський замок до своїх рук, перетворити його в приватну власність, але зустрівся з рішучим опором місцевих бояр. Проте доля «приватизації» все ж не оминула Чорнобиля. У 1564 році Чорнобиль перейшов у власність пана Філона Кміти.<sup>4</sup>

Замок служив військовим осередком округи, як в смислі оборонно-укріплення, так і в ролі військово-організаційного центру. Він був збудований згідно з давньоруською традицією з дерев'яних клітей (городен), які набивались глиною чи землею, і мав дві башти (вежі). З одного боку замку, від долини Прип'яті, йшов крутий схил, а із сторони міста було викопано неглибокий рів (до чотирьох метрів). Ревізор відзначав необхідність його поглиблення. Чорнобильський замок був найменшим серед подібного роду споруд на Придніпров'ї. Його розміри складали 22 на 17 сажнів (сажень = 194,88 см), тобто приблизно 44 на 34 метри. Для порівняння відзначимо, що сусідній Овруцький замок мав розміри 132 на 86 метрів, але він відносився до найбільших.<sup>5</sup>

Арсенал Чорнобильського замку теж був слабеньким — тільки десять рушниць, тоді як в інших замках озброєння було далеко потужнішим і включало у себе гармати різного калібру. Таке неприглядне становище Чорнобильського замку можна пояснити, насамперед, загальною неувагою уряду до оборони українських земель. Без державної ж підтримки утримувати прикордонні замки (а для Великого князівства Литовського все українське Придніпров'я було татарським прикордонням) у належному стані силами тільки місцевих жителів було неможливо. Водночас місцеве населення мирилось з подібним становищем у зв'язку з особливостями тактики антитатарської боротьби. Основне призначення українських замків полягало у захисті населення найближчої околиці від короточасних наїздів татар. У більшості випадків татари обходили замки стороною і шукали легшої здобичі. Тобто, сама наявність відносно добре захищеного замку уже рятувала від татар. Чорнобиль же, в силу свого північного становища, таким нападам піддавався дуже рідко. Хоча, про реальність такої небезпеки свідчить той факт, що наприкінці XVI ст. Чорнобиль був спалений татарами, і замок було відбудовано лише у 1521 році.<sup>6</sup>

Крім військових функцій, замок виконував роль державного адміністративно-господарського центру округи (волості). Основні повинності населення були пов'язані з обслуговуванням замку. Це, насамперед, утримання його у належному стані, забезпечення продовольством (надання стацій) і транспортом (підводами). Порядок відбування цих повинностей жителями навколишніх сіл визначався по тижнях. Міщани також мали утримувати сторожу в замку і брати участь у полюваннях (ловах) урядників.

Важливе місце в описі займає перелік податків і митних зборів, які надходили в державну казну (на замок). Вони збирались як грошима, так і натурою і були досить різноманітними. Наприклад, збори від орної землі, від продажу меду і горілки, від «дівки, яка заміж іде» та ін.

Населення Чорнобиля складало в основному міщани, але були також зем'яни (шляхтичі), бояри і слуги. Зем'яни були повноправними землевласниками, а їхній обов'язок, позначений в описі, полягав у військовій службі («проти людей неприятельських їздити»). У тексті названо вісім зем'янських дворів, але не всі їхні власники проживали у Чорнобилі. Бояри і слуги, а їх було більше двадцяти чоловік, поряд з військовою, виконували по розпорядженню урядника і різноманітну державну службу.

Серед чорнобильських зем'ян були і досить відомі в масштабах Великого князівства Литовського особи. Так, Оникій Горностай зробив блискучу придворну кар'єру. У 1539 році він служив руським писарем великого литовського князя і одночасно польського короля Сигізмунда I Старого, а наприкінці життя був дипломатом і господарським маршалком. Інший зем'янин — Криштоф Кмітич — служив господарським дворянином (теж придворна посада) і довгий час був державцем Овруцького замку. Він був найбільшим місцевим землевласником, оскільки тримав у своїх руках тринадцять сіл Чорнобильської волості. Його племінник і спадкоємець Філон Кміта уславився як воєначальник у часи Лівонської війни проти Московії, а потім був смоленським воеводою. Як уже згадувалось, у 1564 році за королівською даниною він отримав Чорнобильський замок у приватне володіння, що було логічним завершенням поширення землеволодінь Кміт на Чорнобильщині.<sup>7</sup>

Що стосується міщан Чорнобиля, то особливий інтерес становить аналіз їхніх прізвищ. У XVI ст. прізвища, як позначення роду, ще остаточно не устоялись. Тому при записах у документи нерідко потрапляли буденні вуличні прізвиська, які фіксували одну з очевидних для оточуючих ознак згаданої людини. Інша справа, що пізніше, по факту запису вони вже ставали прізвищами. Для історика найбільш цікавими є вказівки на рід занять або місце походження окремих чорнобильців. Так, серед міщан Чорнобиля були бондарі, гончарі, ковалі, кухмістри, чоботарі. Найбільше серед «професійних» прізвищ було кухмістрів (поварів). Це пояснюється, насамперед, тим, що у містечку були замок і панські двори. Очевидно, що кухмістровичами також позначено і приналежність кількох людей одному з тимчасових державців Чорнобиля пану Миколаю Кухмістровичу-Дорогостайському (наприклад, «Комар Кухмістровича»). Серед прийшлих до Чорнобиля людей зустрічаються Волинець, Мозирянин, Мстиславець, Свислочанин та ін. Серед них виділяються туровці — дев'ять чоловік, що свідчить про тісний зв'язок населення різних місцевостей долини Прип'яті.

Якщо звернутись до інших прізвищ, то поміж іншими хотілось би виділити таке рідкісне прізвище, як Шостак. Можливо, що його носій мав пряме відношення до одного з козацьких полковників кінця XVI ст. Шостака. Такий же зв'язок з відомими козацькими діячами можна припустити і щодо декількох родин Чорних. У будь-якому випадку, немає жодного сумніву, що серед занять чорнобильців були поширені «козакування» та «уходництво», тобто виправи на дніпровський «низ» для занять дромислами (рибалством і бджільництвом) у поєднанні з боротьбою проти татар. Якщо відомо, що у середині XVI ст. чимало жителів північних білоруських земель займались уходництвом на «низу», то у чорнобильців не було ніяких підстав відставати від них. Можливо, саме на це вказують такі типово козацькі імення міщан, як Месник, Лихолист, Товстовух, Кривопуст, Нехліб.

Таким чином, опис Чорнобильського замку 1552 року дійсно відкриває нам маловідомі сторінки минулого.

1. Архив Юго-Западной России. — К., 1886. — Ч. 7. — Т. 1. — С. 587—592.
2. Боряк Г. В. Ревізії та люстрації українських староств кінця XV — середини XVI ст. // Географічний фактор в історичному процесі. — К., 1990. — С. 146.
3. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV — 60-х годах XVI в. — К., 1989. — С. 22.
4. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К., 1993. — С. 178—180.
5. Порівняння замків див.: Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Київ—Львів, 1907. — Т. 7. — С. 37.
6. Яковенко Н. М. Вказ. праця. — С. 180.
7. Там же. — С. 159—160, 162.

## Додаток

### ОПИС ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО ЗАМКУ 1552 РОКУ.

Чернобыль за держаня князя Фредриха Пронскаго, воеводы Киевскаго.

**Замокъ.** Чернобыльскій отъ четырехъ годовъ людми тутошными господарскими а землянскими и церковными; справою землянина тутошнегожъ негда Заморенка роблея с дерева соснового, не облепливанъ.

Городен всякъ 18, вежицы две: у вышки ровны съ обланками, у бланокъ оконъ не дороблено, ани столбъ, просторонность посередь замку удалъжъ сажень 22, впоперекъ 17, мостъ передъ замкомъ на паляхъ добръ, робять мосту того середину на самомъ рову мешане, а по концамъ волощане. Приступъ до замку отъ реки Припети трудный, а отъ места ровно, яко по столу, низли только чрез перекопецъ, а глубины перекопецъ тотъ двухъ сажонъ; а такъ потребуетъ замочокъ тотъ перекопу глубшего а повышенія горы отъ места и просторонства большого; воды въ замку ани жадное живности нет; брони телико ручницы 10 воеводинныхъ; сторожа наймаеть наместникъ, яко кого можетъ уеднати.

**Повиноватство подданныхъ:** О повиноватстве подданныхъ поведили, водлугъ листа господарскаго присягнувши, тубыльцы старшіе: Андрей Митковичъ, Сасонъ Зубаръ, Кузьма Королевичъ, Богданъ Моитсоховичъ, бояре, а Иван войтъ.

**Работа замковая а стаця и подводы.** Повинны замокъ робити, подводы и стацы давати вси, яко господарские такъ землянские и церковные, подданне со всякъ сель повету Чернобыльскаго, а на ймя села тые: напервей по Днепру з низу села монастыра Печерскаго: Своромъ, Тарасовичи, Новоселки, Ошитковичи, Глубово, Сороковичи, Навозъ, Ленево, Гдень, села: Полозовичи, Теремцы а Ладыжичи. На Припети и по Тетереви села: Рохтичи, Дитяковцы пановъ Горностаевъ, Оранос Печерскаго, Приборцы пана Юсифа Немировича, Пироговичи, Василево, Коташевичи именьи Проскуриннос, Мойсейковцы Федорово Браславскаго именье, другое село Печерскаго, Обуховичи Проскуриннос, Левковцы пана Ельцово, Максимовцы на рече Бобрини пановъ Горностаевъ, Кобаны на Уши пана Горностаевъ, Оникіево именьицы а есачники на Уши пана Суриновичи, Соколовцы есачники на Уши, Варевцы на Ушижъ Суриновичъ. Копачевы есачники Кухмистровичовъ на Припети, пащуть а живутъ въ городне, Шепеличи, есачники на Припети, с. Николы Пустынскаго на поле, Довглады есачники на Припети князя Сенскаго, Белоберезцы Суриново на Припети жъ, Кожужковцы на Припети Бискупа Киевскаго и инише села по всемъ повете Чернобыльскомъ и Овруцкомъ повинны стацей и подводы давати и держати при замку, на переймы отмечаючися чергами по неделямъ; первая неделя слыветъ Чернобыльская Андрей Митковичъ з братею своею... у месте, а с ними на одной недели потужники ихъ: Копачевцы, Лодыжане, Перемицы, Опачичинцы, Соколовцы, Илинцы; другая неделя Белогородцкая, той недели потужники: Довглецы, Толстые Лесь, Шепеличи, Масоновичи, Кожужковичи, Андронъ у Гатчину, третяя неделя Овруцкое волости; Варевичи, Смолиговичи, Антоновичи, Верековичи, Белый Берегъ, Кобаны, Максимовичи; четвертая неделя: Навозъ, Леневъ Кгдень, Сороковичи, Глубово, Ошитковичи, Тарасовичи, Своромль.

**Служба землянская.** Земляне Чернобыльские повинны противъ людей неприятельскихъ ездити при воеводе Киевскомъ и лежати при немъ в Киеве въ часъ непокойный.

**Служба з мешанъ а з волощанъ.** Мешане и волощане передъ тымъ, кгда замку в Чернобыли не бывало, але только дворъ с пашнею, хоживали тогда на толоку орати и жати на справе дворной.

**Пашня дворная.** Земли на имя Млынища а Бельцовичи пахивано ни дворъ, а теперь земли тые держатъ мешане, а землянинъ Заморенокъ; и млын дворный бывають у Лихнишахъ.

**Сторожа остроговая.** У воротъ остроговыхъ наймають сторожа мешане вси, дають сторожу на годъ съ дому каждого: по грошу польскому, по решету жита, по пяти плитокъ соли, по ковшику хрупъ.

**Доходы урядниковъ.** Мыто, обвстка, подушное, померное; торговцы дають на замокъ мыта съ товару каждаго отъ копы по 2 гроши и с коровановъ также. Обвстки отъ головы старшее по грошу, отъ слугъ або наемниковъ давати обвстки грошъ а подужчины отъ воза грошъ, а отъ меры збожья по пенезю. Мыто рыбное: с комяги рыба тридцатая на замокъ; от воскобойни на годъ полторы копы гроший.

**Капцизна.** Корчемный платъ на врадникажъ идетъ, а теперешнего году капцизна отъ меду у отъ горелки, и от купцовъ мыто, и помарное, и воскобойня, все то продаю на годъ за 100 копъ грошей мещанину Киевскому Чередчею.

**Вижовое вина повежное.** Вижованя грошъ, а отъ города отъехавши, помилное, вина водлугъ статуту, повежного 3 гроши.

**Куницы отъ жениховъ и вдовецъ.** Отъ девки, кгда замужъ идетъ, будъ за тутоняго або за чужогородца, куница враднику 12 грошей, а отъ вдовы 30 грошъ, а змирская куница 12 грошей.

**Куницы отъ пашенъ.** Мещане, котырые пашуть земли, дають отъ того враднику на годъ каждый за куницу по 12 грошей, приходитъ всякъ тыхъ куницъ пашенныхъ и иншихъ году 10 копъ грошей, а иншого 11, або и 14. бо не завжды ровно пашниковъ бываетъ.

**Озера.** Озера замковые: Подниве а Выйковъ уступный по одной тони, а Велемель западное; волочить озера тые врадникъ с половины с тыми, чий неводъ, а хто помагаетъ волочити; а Глушецъ уступное на устьи Припети, однажъ тона, а иншее закочивають у двое тое озеро; озеро замково, што пожиточнейшо, держитъ панъ Оникей Горностаѣ, повседаючи данину себе господарскую.

**Езы.** Повинны передъ тымъ езы господарскии на Припети быти; недели: Чернобыльская, Белогородская, Овруцкая, каждая свой; а теперъ, хтоколевекъ езь на Припети держитъ, повиненъ дати с него на замокъ рыбу тридцятую.

**Ловы.** Бояре, мещане и слуги вси, котырые у месте дома своими живутъ, повинны первою порошею ездити з урядником у ловы трикротъ по одному дню, а на сепенъ также трикротъ по одному дню.

**Бобровые гоны.** По Уши речце всен по речку Илинку, а на Норине, а на Вересни, а на Припети у верхъ от замку у трохъ милях по земляскимъ и боярскимъ берегомъ бобры ловятъ на воеводу Киевскаго; сего году 9 убили; а земцы одно до другыхъ повинны провожать бобровниковъ.

**Есачники.** Андрей Мятковичъ с племянемъ своимъ и потужшики ихъ Порхомовича а Лупинковичи есачники слыли, повинны дават воеводе Киевскому на годъ 30 грошей, стогъ сена, а меду преного 4 ведерца, котыхъ ведерце 15 у кадъ. Теперъ есачники тые осажены отъ воеводы на службе конной. У земли есачники уходовъ мають: два чоловека пана Киселевы: Пашко и Логвинъ, живутъ у месте, дають есачизны: копу грошей, меду 8 ведерце, сена 2 стоги, а закосного 2 гроши пану своему, а первый то давано на замокъ.

**Островъ.** Противъ места и замку на Припети, межи реки и речицы, островъ немалый, всему месту пожиточный, здавна господарскій, тепер поведають даниною тотъ островъ держитъ землянищъ Заморсножъ.

**Мещане.** Гапонецъ Мстислсвецъ, Якимъ Бондаръ, Коровчиная, Митко Сурьяновичъ, Корисецъ Глушенинъ, Барабанъ Кухмистровъ, Василій Курьяковичъ, Олексиецъ Имихоневичъ, Комаръ Кухмистровича, Богданъ Кухмистровича, Мартинъ Курдана Кухмистръ, Иванъ Новаденъ, Костя Кривопустъ, Купецъ войтовъ зять, Олексей Круневичъ, Пилипецъ Тивунъ, Мишко Занкевичъ, Яцко Пилипецъ, Гончаръ Василецъ, Иванъ Догатко, Иванъ Волянecъ, Давыдецъ Олкашанинъ, Василій Прокоповичъ, Гира Петровъ зять: Герасимъ Илвдовичъ, Окула Уласовичъ, Малей Шашичъ, Гаврило Козель, Гапонъ Туровець, Олейко Рудаковичъ, Якимецъ Шикевичъ, Блежець Бахаръ, Герасимецъ Москаликъ, Скоруба Глушенинъ, Сергей Кухмистръ, Нестръ Черный, Омелянецъ Чтершенинъ, Лаворъ Урупа, Логвинъ Киселевъ, Иванъ Кузнецъ, Нестръ Кухмистръ, Пилатъ Туровець, Тишко пастухъ, Сачко, Макавецъ, Свислочанинъ, Ельдокимецъ, Евхимъ Гладкевичъ, Кузьма Широковое зять, Василь Пилиповичъ, Маринъ Княжипчикъ, Мария вдова, Евсей с братомъ, Антонъ братъ Герасимовъ, Дорошко Крупевичъ, Иванъ Станкевичъ, Олексеецъ Глушенинъ, Иванъ Кожолка, Зенко ребеникъ, Петръ Кухмистровичъ, Ломака Кухмистровича, Яковецъ Тишкевичъ, Оникеецъ Кухмистровичъ, Зенякъ Супронъ, Сидоръ Зинкевичъ, Коробка Онопрей Кухмистръ, Микита Кузнецъ, Антонъ Сланковичъ, Ярмолка Шашличъ Кухмистръ, Родко Сопичанинъ. Остапъ Тростяниникъ, Торабура, Семенецъ Кривородкевичъ, Шостакъ, Харитонъ Кухмистровичъ, Митко Москаликъ, Юрко пана Горностаевъ, Иванъ Косько, Прокопчя, Подобехъ Кухмистровича, Романъ Калениковичъ, Василій Маковка, Федотъ братъ же ихъ, Сачка Глушенинъ, Робка Глушанка, вдова, Гринецъ Глушенинъ, Михаилъ Кузнецъ, Иванъ Полубочковичъ, Кунецъ Мозыренинъ, Хиломонъ Глушенинъ, Степанъ Горностаевъ, Максимъ Кладейковичъ, Матвей Сказка, Иванъ Шиловъ зять, Иванко Черный, Санецъ Глушенинъ, Трухонецъ Туровець, Гришь Шикалевичъ, Жданъ Волковичъ, Донецъ Завалеевичъ, Данило Сетковичъ, Михаил Туро-

вечь, Васечко Чоботарь, Ходоръ Коленко, Федько Завалей, Матвей Чепнаръ, Ходоръ Кривопустъ, Федко Грипиничъ, Мышко Слазний, Мышко Бондарь, Остапъ Бречи-нецъ, Микита Чоботарь, Александръ Лукашинъ, Еско, братъ его, Вавель Поротко, Ланко, братъ его, Гринка пана Горностаевъ, Ярмоло Косовичъ, Иванъ Нехлебъ, Ва-сильй Скочка, Мишко Шило, Еремей Туровець, Мартин Туровець, Манецъ Завале-евичъ, Яковъ Гриневиць, Иванъ Королько, Мартынъ Петровичъ, Тимошко Кузнецъ, Иванъ Микитичъ, Данилецъ Гопановичъ, Василий Лячич, Мишко Заморенковъ, Фе-дошковая вдова, Потапъ Стрелець, Кроско Кузенковъ, Андрей Бондарь, Денись Чо-ботарь, Федько Чорный, Харко Туровець, Шетинъ Глушенинъ, Князковая вдова, До-рошко Горьстаевъ, Супронъ пана Горностаея, Лоховъ Киселевъ, Яковъ Круткевичъ, Кузьма Месникъ, Андрей Лихолистъ, Василий Толстоухъ, Микита Чоботарь, Иванъ Плаховичъ, Панько Петровичъ, Андрей Горбатый, Микита Полозовъ, Авула Урвитичъ, Яковъ Крычевецъ, Занько Туровець, Клишко Петровичъ, Шимонецъ Мищечко, Па-вель Туровець, Иванъ Старижъ, Иван Коваль, Семенъ Петриковецъ, Петровъ Чобо-тарь, Еско Левковичъ пана Горностаевъ.

Дома землянские в месте. Домъ пана Оникневъ Горностаевъ; домъ пана Кришто-фовъ Кмитыча; домъ пана Полозовъ, домъ пана Заморенковъ; домъ пана Суриновъ; домъ пани Проскуриное; домъ пана Киселевъ, домъ Ельцовое.

Бояре. Игнатъ Круневичъ, Богдан Круневичъ, Козма Круневичъ, Онопрей Круне-вичъ же, Зинъ Круневичъ, Зубарь Сосонъ, Добрыло Зубарь, Грышко Зубарь, Сидоръ Зинкевичъ, котораго землю упросиль небожчикъ Заморенокъ.

Слуги. Павелъ Матвеевичъ съ братомъ Михаиломъ; Романъ Калениковичъ съ братомъ Иванов; Иванъ Сузыкъ; Федоръ Азбука; Андрей Миткевичъ а братаничи его: Карпъ а Микита, Оникий братъ его Иванъ Гуркевичи, Яковъ Ботутянка.

Друкується за виданням: Архив Юго-Западной России. — К., 1886. — Ч. 7. — Т. 1. — С. 587—592.



## МІСТО, ЯКЕ ЛЮБЛЮ

Серед людей, які зводили Славутич, ціла когорта незвичайних, майже легендарних особистостей. Вони принесли сюди сяйво свого розуму, полум'я сердець, багатющий фаховий і життєвий досвід, гаряче бажання допомогти атомникам, країні. І сьогодні у Славутичі тепло згадують їх. Та варто вимовити ім'я і прізвище першого голови міської Ради Олександра Панькова, як з уст співрозмовника один за одним злітають епітети: «прекрасний, чудовий, неповторний». Це до певної міри інтригувало, захоплювало і насторожувало. Про активність Олександра Тимофійовича промовисто говорить тогочасна преса. І, звичайно ж, утриматися від спокуси, чи, мабуть, швидше необхідності зустрітися і порозмовляти з Паньковим я не зміг. Він очолює зараз Білоцерківську податкову інспекцію, навантаження величезне, та все ж ми побачилися. Ось що повідав мені О. Т. ПАНЬКОВ:

— Хоч я глибоко вірю у святість і пріоритет так званої «маленької Батьківщини», хоч, напевне, нічого ріднішого, ніж Горлівка, для мене немає, однак, важко не погодитися з думкою одного з філософів минулого століття про те, що батьківщиною пролетаря стає місце його проживання, роботи, оточення, в якому той перебуває. Звичайно, так лише частково. Бо де б я не жив, де б не працював, у пам'яті Донбас, земля моїх батьків. Там, у шахтарській родині, я став на ноги, там ріс, мужнів, гартувався. Закінчивши середню школу, вступив до Харківського політехнічного інституту, де одержав фах інженера-хіміка. А разом з ним — направлення до Білої Церкви. 1971 року вступив на береги Росі. Працював на заводі «Радіокераміка» спершу рядовим, а згодом старшим інженером, заступником начальника цеху. Мене помітили, рекомендували звільненим секретарем комітету комсомолу. За півтора року роботи на цій посаді вдалося зробити дещо корисне і цікаве, що й привернуло увагу партійного керівництва. Так я опинився у промислово-транспортному відділі Білоцерківського міськкому партії. Був інструктором. Та минуло досить небагато часу, і мене обирають першим секретарем міськкому комсомолу. Цьому посту я віддав чотири роки. Вміння мислити гостро і тверезо, енергія і молодість робили свою справу. Мене несло, як на крилах. І все вгору та вгору, як писав поет. Заворг міськкому партії, перший заступник голови міськради. Зі мною рахувалися, радилися.

І коли в пресі та по радіо замиготіли повідомлення про спорудження нового міста енергетиків Чорнобильської АЕС, мене викликали перший секретар Київського обкому Компартії України Григорій Іванович Ревенко та голова обласної Ради народних депутатів Іван Степанович Пліющ. Так і так, мовляв, є думка направити тебе на важливу ділянку — будівництво Славутича. При Київській обласній Раді створюється організаційний комітет по створенню Славутицької міської Ради народних депутатів. Розумієш, на будівельному майданчику кілька тисяч чоловік. Вони працюють. Але ж, крім роботи, у них сотні проблем. Житло, харчування, медичне обслуговування, дозвілля. Всього не врахуєш, а враховувати потрібно. Цей процес не можна лишати напризволяще. Наміри були правильними, і я погодився без оглядин.

Так у лютому 1987 року опинився в Славутичі. Скажу відверто, побачивши дрімучий ліс, гори снігу, якісь, на перший погляд, жалюгідні вагончики, я засумував. Настрій у мене був препоганий. Десь там тепло й затишок, дружина і діти, друзі і знайомі. Та це тривало недовго. Невідкладні турботи засмоктали мене, змусили думати тільки про одне: тут має бути нове місто! І я мушу піклуватися про людей і ще раз про людей. І я мушу створити тут міську Раду!

До цього я вже знав, що існує селище Зелений Мис, яке складається з 13 теплоходів, де жили і працювали робітники та інженери, члени урядової комісії і спеціалісти. Працівники станції добиралися на місце роботи хвилини за сорок, зміна тривала 12 годин. Одна вахта міняла іншу. Навантаження на працюючих було величезне. Це тисло на людей фізично і морально. Люди знали, що для них будується місто, але до новосіль ще так далеко. А тут виникла нагальна потреба розміщати будівельників Славутича. Найлегше було перегнати кораблі від Зеленого Мису по Дніпру до села Неданчичі. Так і зробили. Один за одним швартувалися дизельелектроходи «Шевченко», «Росія», «Вірменія», «Азербайджан» та інші. Селище назвали «Якір». Це, власне, і був початок Славутича, якщо говорити про його населення. Звідси вирушали на роботу зодчі нового міста. Звичайно ж, умови життя мало пасували цій високій назві — зодчі. І ми вже думали, як їх поліпшити. Тому зробили другий крок — ближче до станції Нерафа почали будівництво селища Лісове. Темпи вимагали свого, і на широких рукотворних висипах, укритих снігом, виростали конструкції, які зводилися легко і швидко. Це — німецькі «бранденбурги», фінські «майстри», чеські «зрупи». Їх оперативно заселяли всі, хто був причетний до спорудження нового міста. А люди їхали і їхали. Їх зустрічали, поселяли, розподіляли за дільницями. На 1-е травня ми вже мали свою невеличку площу — золотистопіщану — де провели скромний мітинг. Вже діяли найнеобхідніші інститути влади — прокуратура, міліція, загс. Кожен займався своєю справою, формуючись і зміцнюючись. Прибув Володимир Петрович Удовиченко. Вибирали місце для майбутньої міськради, точніше, для оргкомітету, до складу якого входило 12 чоловік. Функціонували фінвідділи, відділ для розгляду заяв і скарг трудящих, оргінструкторський, який займався створенням виборчих дільниць, висуванням кандидатур до депутатського корпусу майбутньої міськради. Ми шукали людей, які могли б працювати у нас. І знаходили. Передовсім хотілося б назвати Лідію Григорівну Леонєць, яка очолила загальний відділ. Ми раді, що не помилилися в цій чесній і сумлінній людині. Лідія Григорівна приєдналася до нас і увійшла до «трійки» (я і Удовиченко), яка несла на своїх плечах головний тягар передвиборних і всіляких інших турбот. Ще в оргкомітеті ми створювали міцні передумови для справжньої, а не паперової влади. Коли ж 2 липня 1987 року відбулася перша сесія Славутичької міської Ради і мене обрали її головою, влада набрала зриміших і конкретніших рис.

Моя особиста позиція трималася на «трьох китах». Перший: зробити міську владу сильною і дійовою; мусимо не папірці підносити у партійні органи, а вирішувати, розв'язувати усі насувні проблеми. Тому я наполіг на введенні до складу виконкому депутатів (а перед цим ми їх кандидатури висунули), які мають авторитет, вплив і можливість для конкретної роботи. Це — директор ЧАЕС М. П. Уманець, керуючий трестом «Славутичатоенергобуд» В. М. Свинчук, генеральний директор виробничого об'єднання «Комбінат» Є. І. Ігнатенко та інші. Другий: утверджувати себе не як чиновника, а фахівця; я добре знав будівництво, бо вів у Білоцерківській міськраді це питання. І коли приходив на об'єкти, то не виглядав дилетантом з портфелем, а говорив по суті, конкретно, вносив ділові пропозиції, які приймалися. Третій: ні в якому разі не ставати у позу представника влади, не гоноритися, не «качати права», не зловживати службовим становищем, займатися виключно ДІЛОМ. Я хотів сформувати такий колектив, де б воедино злилися сивий досвід і чорняве молодецьке завзяття. І це мені з товаришами на якомусь періоді вдалося.

Знаюся, у Білій Церкві були свої масштаби роботи. Але тут, куди кинула кращі сили вся країна, вони були зовсім іншими, незрівнянно більшими.



Наведу приклад. Споруджувалася котельня потужністю 150 гекалорій для опалювання міста і промислової зони. Нормативні строки її будівництва — близько двох з половиною років.

У травні місяці вирили котлован, а 10-го жовтня цього ж року котельня дала перше тепло. Ми почали приймати житло! Всього за півроку збудували гігантський об'єкт!

Цей подвиг будівельники здійснили завдяки Василю Трохимовичу Кизимі, ушавленому зодчому, Героєві Соціалістичної Праці. Він підшукав гарних спеціалістів, уміло організував їх взаємодію. Було застосовано суміщений монтаж. Як тільки заклали фундаменти під котли, разом з їх монтажем почалися об'язка трубопроводу, зведення колон, укладання перекриття. Гармонія, ансамбль! До чого ж злагоджено, гарно, феноменально!

А ось ще один приклад.

Колектив Тартуського домобудівного комбінату змонтував 72-квартирний будинок протягом місяця! У естонців, як і взагалі у всіх прибалтійців, треба вчитися і вчитися! Вони працювали у три зміни з однією резервною зміною. А матеріали — панелі, перекриття, столярку — везли автомобілями, залізницею, повітрям. 24 робочих дні і — стоїть будинок. Коробка. Екстраклас!

Між іншим, найкращих слів заслуговують і представники інших республік. У кожного загалу був свій неповторний почерк. Прибалтійці — висока якість робіт, відмінна організація будівництва, зразкова акуратність. Єреванці все робили чисто по-вірменськи: двері фанеровані, ручки дверні анодовані, паркет мозаїчний. До цього додати ще й рожевий туф. Грузини вкладали у будову свій кавказький характер, темперамент, гостинність. До них завжди хотілося йти. Борис Євдокимович Щербина, голова Урядової комісії, ніколи їх не обминав.

Однаке, буду правдивим до кінця. Змальовуючи будівництво Славутича, всі ми і преса та радіо й телебачення у тім числі не шкодували солодкавих фарб, лаку. Ніхто не заперечить: була міцна й надійна взаємодія, взаємовиручка, був єдиний трудовий порив. Але було й інше. Відлуння подій Сумгаїта і Карабаха дало резонанс і у Славутичі. Тим більше, що вірменський і азербайджанський будмайданчики містилися поряд. Та ще й якийсь молодий вірменин підрізав азербайджанця. Що тут зчинилося! Вірмени оголосили страйк. Колона азербайджанців хотіла рухатися на Чернівці. Очі вчорашніх сусідів-побратимів горіли, як нагострені ножі. Мурашки пробігали по спині. Вірмени зажадали виділення їм літака. Злітаємо додому, побачимо, чи живі наші рідні. Ми за ними заскучали.

Міська рада, міськомком партії зреагували негайно. З Борисполя в напрямку Єревана відправився чартерний рейс з вірменськими будівельниками. Вони повернулися через місяць. Спокійніші, врівноваженіші. Продовжили роботу. Втихомирилися і азербайджанці.

Для нас це було уроком: ленінська дружба народів може дати тріщину!

Не забуду введення в експлуатацію першого будинку. Це зробили ленінградці в своєму кварталі. Колектив тресту «Північзахбуд» під орудою заступника керуючого Володимира Харитоновича Бібаєва підніс прекрасний дарунок. Борис Євдокимович Щербина, побачивши його, сказав, що в такому будинку сам би хотів жити. А Михайло Пантелійович Уманець схвильовано примовляв: «І моїм людям такі будинки! І моїм людям такі будинки!».

Услід за цим здав будинок в українському кварталі Юрій Порфирович Васидевич. І теж прекрасний, зручний, затишний! А далі пішли прибалтійські котеджі. Ось така була черговість здачі житлових об'єктів.

Це нас радувало. Але й засмучувало. Будівельники гнали квадратні метри, рапортували про здачу будинків, під гаслом «вперед і вище» прагнули завоювати шану і авторитет. І це добре, та не зовсім. Бо недобудованими залишалися магазини, їдальні, дитячі садки, школи, побутові блоки.

Генеральний проектувальник Київ ЗНДІЕП спланував місто дуже цікаво і привабливо. Загальноміський центр близький і доступний з усіх боків. У кожному кварталі своє соціальне середовище. Виходить атомник з під'їзду і, будь ласка, — магазин, побутовий блок, школа, дитсад, фізкультурно-оздоровчий комплекс. А хочеш потрапити до універмагу, Будинку культури, концертного залу, на стадіон, не полілуйся — трохи пройдишся.

Атомника можна зрозуміти: на дорогу туди й назад — тобто до робочого місця й додому, треба затратити мінімум дві години, робота, перевдягання, миття тощо. Кожна хвилинка на вагу золота!

Так ось на тобі всі зручності у кварталі!

Архітектори спланували, будівельники реалізують їхні плани. Ми ж вимагали від них паралельної забудови — споруджувати будинки і соціально-побутові блоки.

На жаль, знаходилися супротивники, які доводили, що головніше за житло нема. Враховуючи всю гостроту житлової проблеми, я наполягав на паралельній забудові. Мене підтримав Уманець: «Справді, заженемо людей у голі квартири, а що далі? Робити так робити!». І коли втрутився Борис Євдокимович Щербина, повністю зайнявши мій бік, справа, як кажуть, була вирішена. Хоч і боліло трохи: чому наших людей обов'язково потрібно згорі душити? Чому самі вони не подумують до елементарного? І хоч все ж соціально-побутові дещо відставав, великого розриву ми не допустили...

Несподівано виникла ще одна складна проблема. У тиші кабінетів було заплановане будівництво будинків з розкішними чотири-п'ятикімнатними квартирами. А що виявилось на ділі? Приїхали і на будівництво, і на станцію (багато кадрів на ЧАЕС не повернулися) переважно одинаки. Кому давати такі квартири? Звичайно, з розрахунком на далеку перспективу, можна виділяти. Але ж під боком сотні юнаків і дівчат, літніх людей, які НЕГАЙНО потребують житла! Що робити? Довелося терміново переорієнтуватися на спорудження малосімейок, гуртожитків.

Виринула нова заковика. Виробниче об'єднання «Комбінат» Міністерства енергетики СРСР, яке було замовником, виступило з пропозицією: прилучити до Славутича і його працівників. Сам генеральний директор об'єднання Михайло Олександрович Седов висунув цю думку і остаточно її сформулював: треба розширювати місто до 30 тисяч жителів. Проти замовника не попереш, та й, справді ж, люди без житла! За московським кварталом знову почали різати ліс, перевертати та вивозити землю, втягнули у цю справу всю Україну, а особливо індустриальних велетнів — Харків, Дніпропетровськ. Давай розширятися.

І мені пригадався період на початку будівництва, про який я ще не сказав. Розроблялися різні варіанти місцезосташування майбутнього міста енергетиків. Була пропозиція зробити його супутником Чернігова. Ідея прекрасна. Обійшлося б значно дешевше. Але далеко до

АЕС. Пропонували Іванків. Немає залізниці. Нишпорили по Придніпров'ю — Йолча, Неданчичі і обрали середню точку поблизу Неданчич.

Партійне керівництво і уряд дуже квапилися. Шукали козири у великій політиці. Світ мусить побачити, що партія і радянська влада і вві сні бачать лише благополуччя людини. Сталася страшна аварія, а партія і уряд будують місто для енергетиків, покінчили з вахтовим методом роботи на станції. Про це йшлося і на засіданні Урядової комісії, де мені довелося бути присутнім.

Кинулися будувати, де там! Болото виявилось дуже підступним. Без солідного наміву діла не буде. А це ж не менше року на осідання і устояння ґрунту — на всі усадочні процеси. Фундаменти повинні бути у таких випадках свайні. Прощай темпі! Прощай турбота про людину! Дірка в політиці!

Ось тоді й вирішили перенести Славутич на 12 км далі, якраз до станції Нерафа.

Між іншим, про назву міста. Славутичем його назвав Федір Іллів Боровик, світла, мудра голова.

На станцію Нерафа їздили і не раз Борис Щербина, Володимир Маломуж, запросили з Москви голову Державного комітету з гідрометеорології Юлія Антоновича Ізраєля. Провалилися замірювання, здійснення, інші дослідницькі процедури. І лише після цього Ю. Ізраєль та міністр охорони здоров'я країни Є. Чазов підписали папери, які стали дозволом на спорудження нового міста. Це був відповідальний крок і момент, бо за посадку міста на цьому місці рано чи пізно хтось мусив відповідати. Висновок про те, що місце чисте, пішов на ім'я М. Рижкова. Але ми знали, принаймні і сьогодні я переконаний, що ті папери були «липовими». Перевіряли ж лише на цезій. А на плутоній?

Та повернемося до пізніших проблем. Місто мало розширюватися. Будівництво набирало більших масштабів і вимагало вищих темпів. Якби брати роботу в дистильованому плані, все б здавалося нормальним. Але ж людей не профільтруєш! У них свої звички, забаганки, потаємні бажання. Тим паче, що тепер експлуатаційники і будівничі перебували ніби в одній упряжі. І тим, і тим треба було житло в одній мірі. Отже, вони виступали тепер за одне.

І те одне полягало ось у чому: мало не на кожному кроці мене зустрічали працівники станції з єдиною вимогою: «Давай горілку! Мало горілки! Що для такої маси один магазин?». Не будемо закривати очі на атомників: п'ють вони, як кажуть, аж гай шумить! І гуляють славно! Правда, й дітей клепають, як на кувадлі. До них приєдналися і будівельники: «Давай горілку!». Що було робити? Довелося відкрити ще кілька магазинів. До горілчаного бунту доходити не хотілося...

Об'єднавшись із виробничим об'єднанням «Комбінат», ми добре продумали пропорції розподілу житла: все ж це було в першу чергу місто енергетиків. І коли настала пора вручати ордери, перші отримали атомники. Ордер № 1, пригадую, вручили кавалеру ордена Трудового Червоного Прапора, бригадиру слюсарів цеху централізованого ремонту ЧАЕС Валентину Миколайовичу Єжову. Ордер № 2 отримав директор АЕС М. П. Уманець. Новоселами стали машиніст паротурбінного цеху В. А. Печерський, оператор хімцеху С. В. Герун, слюсар М. Б. Губко та інші. Були у цих лавах і лікарі, вчителі, працівники усіх виробничо-побутових сфер. Ми дотримали принципу гармонійного розвитку міста. Адже місто — це не лише ЧАЕС і в/о «Комбінат». Місто — це вже спільність людей, яким одне без одного не прожити...

Якось на одній із зустрічей атомники знову притисли мене до стінки: «А скажіть-но, товаришу голово, звідки отримуватимемо ковба-

су?». — «У нас два пункти. — Київський і Чернігівський м'ясокомбіна-ти». — «Київський можна, а от з Чернігівського продукцію одержувати не бажано. Зона невідходяща. А як із сортаментом?».

Відтоді я зрозумів, що з такою публікою верхоглядом бути не можна. Докопуються вони, почав докопуватися і я. Щоразу, ведучи розмови з начальником відділу робітничого постачання, вимагав, щоб продукція була вищих сортів, кращої якості...

З одного боку неспокійно, клопітко жилося, а з другого — радісно: раз до тебе звертаються, значить, з тобою рахуються, значить, вірять, що ти зробиш, що ти не пішак, а фігура...

Керівництво ЧАЕС у особі М. П. Уманця і його помічників дійшло твердого висновку: і колектив атомної, і будівельники, і вся обслуга — це єдина сім'я. Тільки як бути? На станції працівники одержують велику заплатню, а ті, хто їх годує, хто створює їм дозвілля, лікує їх, вчить їхніх дітей мають у чотири-п'ять разів менше. Напрошувалося невітшне порівняння: «чорні» й «білі». То там, то сям спалахувало невдоволення. Моральний клімат коливався. Тоді й став Михайло Пантелійович перебирати потроху під своє крило і відділ робітничого постачання, і школи, і культурні заклади, і спорт, і всю мережу обслуговування. Тепер, по суті, все було в одних руках, можна було працювати на ВСІХ ЛЮДЕЙ. Це — велика перемога. Хоч і до цього робилося немало в цьому напрямку.

Соціальною сферою ми впритул зайнялися ще в селищі Лісовому. Василь Трохимович Кизима — молодчина! — прив'язав і плавальний басейн, і їдальню, і продовольчий магазин, за ним — промтоварний, блоки побутового обслуговування. Потім ще три їдальні збудував. Ну, а коли з'явився тенісний корт, людські обличчя засвітилися радістю і вірою. А через деякий час відбулися великі змагання, сама Анна Дмитрієва, чемпіонка СРСР, приїздила...

Наробки селища Лісового ми «потягнули» до Славутича. У кожному кварталі — фізкультурно-оздоровчий комплекс, так званий ФОК. І соціально-побутові блоки. На жаль, нині покійний, головний архітектор міста Анатолій Андрійович Готальський запропонував назвати квартали: київський, московський, ленінградський, вільнюський, ризький, ереванський, азербайджанський, талліннський, білгородський і т. д. Є у місті вулиці магістральні, як, скажімо, — Дружби народів, Героїв Чорнобиля. Є внутріквартильні. А є просто квартали, без вулиць. Скажімо, київський квартал, будинок такий-то, квартира така-то... Оголошили конкурс на герб. Надійшло десь із півсотні малюнків. А коли сіли за стіл обговорювати, почалося звичайне: а хіба без того можна? А про це чому забули? Так за мого перебування з гербом і не вирішили... Затвердили герб уже без мене.

Вважаю, що причетний до запровадження гарної традиції у Славутичі: Дня міста. Перший ДЕНЬ відбувся у першу суботу червня 1988 року. Це — грандіозне свято, прекрасне свято. І зараз намагаюся брати участь у ньому... Воно дороге для мене тим, що започаткувало перші кроки до розв'язання проблеми дозвілля славутичан. Поміркуйте самі: заробітки у них пристойні. Є за що випити і закусити. Будівлі, споруди — хіба погана оболонка? Та мене пекло: а що буде в ній? Яка начинка? Ресторани, пивнички, бари, кафе, різного ґибу забігайлівки? Ні, цього нам не вибачить майбутнє! Не можна пускати на слизьке людську масу! Це приведе до страшних наслідків. Сімейні люди ще туди-сюди. Дружина, діти. А молодь? Напрацюється, нагуляється, переспить. І знову по колу? Ні, треба до хліба ще й духовності. А її ж необхідно виховувати-плекати з колиски. Тих, хто прибув, у колиску не покладеш, не заспіваеш над ними «ой, коте-коточку!». А видовище

треба дати! Ідея стара, як світ — з давньої Греції, з давнього Риму! Тільки ж через віки! ДЕНЬ МІСТА став першим кроком на шляху до втілення задуму. Атомники — люди гоноровиті. Ми, мовляв, працюємо, як леви, не шкодуємо свого здоров'я, копійку маємо. І якщо до нас приїдять знаменитості, то, значить, нас шанують, поважають, дахуються з нами, мають нас за неабияких людей.

І вже на першому ДНІ МІСТА славутичан вітали такі «зірки», як Євгенія Мірошніченко, Анатолій Паламаренко та інші. Людям було що згадати, про що поговорити на дозвіллі...

У вирі буднів не все побачиш, не про все подумаєш. І я дуже вдячний тим непосидючим, що знаходять стежку до шаблів влади і підкажуть нам. У проєкті Славутича гаражів у місті не передбачалося. Планувалися відкриті стоянки. Але людина є людина. Придбала машину, поставила у дворі. Щось забарахлило — диркоче мотор, вилітають гази. І шум, і сморід. На відкритій стоянці не розкладеш інструменти, не будеш копатися... Виділіть гаражі!.. Зробили!.. Чи дачні ділянки. Жителі багатопверхових велетнів почали заздрити тим, хто мешкає у котеджах: у них, мовляв, є шматочки землі, де можна куц агрусу чи смородини посадити, грядку обробляти... А ми що гірші? Почали виділяти дачні ділянки. І не куцаки, а соток по 8—10, хай люди працюють...

Мало не випустив медицини. Ще в Лісовому у нас була медико-санітарна частина № 126, перший медпункт. Стаціонару не було. Велося тільки амбулаторне лікування. Пригадую, двох перших начальників, годовних лікарів. Хороші хлопці. Але якісь занадто зациклені на адміністративних нотах. Не ескулапи, а більше — чиновники. А от останній — Шиленко — скажу, знахідка. Екстрасенс, йй-право... Подивіться, заспокоїть, погладить, дасть щось випити. І то вже само по собі лікувало. Я не раз бував у нього: здоров'я, як віск, почало танути. Днів 3—4 на місяць я лягав під крапельниці... Тяжко доводилося...

Шкода, що за мого перебування не ввели ми в експлуатацію вчасно бодай головного корпусу і стаціонарної поліклініки... Нас приспало те, що, мовляв, є медико-санітарна частина, люди лікуються. Все гаразд... А лікарню зводили українці. Ми на них менше тиснули. Свої — встигнуть, нікуди не дінуться... Діжку котили на приїжджих. То — гості, побудуть і втечуть. Отож треба з них усе вичавити!.. Ще раз повторюю: люди є люди. А ми — теж люди... Коли кинулися, необхідно було наздоганяти. А знаєте, що таке наздоганяти...

При мені було введено в експлуатацію школу № 1. Скажу, що проєкти ми обирали найкращі. Всюди — басейни, спортивні та актові зали, солярії тощо. Все найсучасніше, найкраще. Михайло Пантелійович купив комп'ютери. Отож мали комп'ютерні класи. І досі чую перший дзвоник.

Дбали про розвиток фізкультури і спорту. Я про це вже трохи казав. А тепер додаю: закладалося все ще в проєкті. Адже атомник, приїхавши з роботи, мусить розрядитися, розкріпачитися, одержати позитивні емоції. Пригадуєте, тенісний корт у Лісовому? Так оте Лісове було преамбулою до великого фізкультурно-спортивного спектаклю...

Кілька слів про кількох людей, які вкарбувалися в душу. Величне спасибі Василю Трохимовичу Кизимі. Він був начальником головного виробничого розподільчого управління, фактично керував усією будовою. Як підрядник. А замовником було виробниче об'єднання «Комбінат» Мінатоменерго СРСР (начальник вже згадуваний М. О. Седов, його заступник з капітального будівництва Плотников. Забув ім'я, бо називали його всі Полікарповичем). Дивовижні це були люди. Особливо Полікарпович... А Уманець! Михайло Пантелійович, як ото шта-

нгіст надважкої категорії, придивляється, зважує, а потім бере вантаж, підносить догори і вже потім грається з ним, як хоче, зрозуміло, на відміну від атлета. Він уміє так обгрунтувати питання, так його подати, що не відкрутишся. Як почне: раз, два, три. Як цвяхами прибиває підшву...

На засіданнях урядової комісії, яку проводив щомісяця її голова Борис Євдокимович Щербина, він завжди добивався прийняття своїх пропозицій. Причому не силоміць, а логікою мислення.

Коли вже торкнулися Щербини, не можу не відзначити його величезної працелюбності, широти поглядів, принциповості, порядності. Одразу ж з вертольота Борис Євдокимович ішов на станцію. Ходив по цехах, стежив за спорудженням «укриття»-саркофага, цікавився ходом дезактивації. Наступного дня їхав на будівництво Славутича. Взував чоботи і — трюхикав од об'єкта до об'єкта. Не минав жодного комплексу, з людьми розмовляв, розпитував про їхні потреби... І вже тільки тоді сідали за стіл для розмови. Борис Євдокимович завжди говорив тихо, без жестикуляцій, але було чути, як муха пролетить. Якось він звернувся до мене:

— Маю дані про те, що й досі не запущений у роботу хлібозавод...

— Так, Борисе Євдокимовичу, — відповідаю. — Ситуацією я володію. З вини будівельників затримка. Постачальники не підвезли необхідного устаткування...

— Гарно ти говориш. І той винен, і той. А хліб кому потрібен? Людям, твоїм виборцям! Вони ж віддали за тебе свої голоси. А ти ховаєшся то за одного, то за другого. Тут же Возняк сидить, мій референт. Достукайся до нього. Зрештою, до мене добийся!.. А діло мусиш зробити!..

Чесно кажучи, у мене й досі вуха горять, коли згадаю цю розмову.

Було приємно, що Борис Євдокимович не був шаблістом. Налетів, порубав, порозбивав. Це не в його стилі. Глибоке вивчення проблеми, мудра виваженість, вникнення у всі деталі, а вже потім — пропозиції, висновки...

Гадаю, що читачам буде цікаво дізнатися про деякі деталі, пов'язані з приїздом на ЧАЕС та до Славутича першого президента СРСР Михайла Сергійовича Горбачова. Публікації про це були скупі, сухі, грішили загальщиною.

Як відомо, Горбачов перебував у Славутичі в кінці лютого 1989 року. Певна річ, про його приїзд ми дізналися значно раніше. Треба ж готуватися! І ось почали думати, де він зупиниться, куди піде, що захоче побачити. Днів за десять перед цим приїхала бригада готувати страву для Михайла Сергійовича та Раїси Максимівни. Чим займатися людям? Пили горілку, розважалися. Правда, приїздив міністр з метою вирішення питання про продукти: де їх брати? які саме? і скільки? Натякнув, що борщ із пампушками має бути обов'язково. А ми думали, де житимуть президент і його дружина. Підшукали котедж, мобілізували Кизиму, давай, Трохимовичу, не підведи! На першому поверсі має жити він. На другому — вона. Робить туалет йому і їй окремо. Щоб усе блищало. А тут народ валом валить, хоче зустрітися з президентом, поговорити від душі. Куди ж він одразу приїде? Ми самі не знали. Потім скомандували — зустріч відбудеться на протилежному від в'їзду кінці міста. Люди ринули туди. А по трасі в напрямку Славутича мчать шість машин по три у два ряди. Десь через кожних кілометрів п'ять вони перешиковуються. Коли минули Михайло-Коцюбинське, пролунала чергова команда — зустріч відбудеться у школі. От лишенько! Під-

няли на ноги школу. Туди поплив потік шанованих людей, ветеранів війни і праці. Терміново шукали рушники, коровай. Одне слово, все кипіло-вирувало. Аж за кілька хвилин до призначеного побачення ще одна команда — гість хоче спершу зайти до міськради. Захекуючись, всі кинулися туди. Добре, що недалеко. Машиною ж не поїдеш — таке планування. Передислокувалися. Але ж тут марафету належного не навели. Подекуди виднілася грязюка, вода. Проте це не злякало подружжя. Обминаючи калюжі, прямували до приміщення міськради. Подорозі Михайло Сергійович тиснув людям руки, кидав репліки. У кабінеті моєму я хотів, було, проявити джентльменські якості і зняти пальто Раїси Максимівни та повісити в шафі. Але напереріз мені кинувся амбал і відсторонив мене. І раптом Михайло Сергійович кличе мене пальчиком. Підходжу.

— Слухай, у тебе є тут де поспіяти?..

Я розгубився. Ревенко ж попереджував: перевір у першу чергу туалети, щоб там папір, рушнички... А я не встиг глянути... Веду президента до клозету. Все відбулося нормально.

Коротка розмова і знову в автомашині: Михайла Сергійовича чекають на ЧАЕС. У той час, коли делегація входила у приміщення станції, в якихось нетрищах атомного молоха пробігла чи миша, чи порушив спокій пацюк. Спрацювала сигналізація, довелося глушити реактор. Блок, на якому чекали президента, зупинився. Але про це нікому нічирк! Все має бути гаразд. Михайло Сергійович і Раїса Максимівна зі свитою йдуть переходами, цехами, відділеннями, їм розповідають, як працює ЧАЕС, як пильнують за цим висококваліфіковані фахівці, показують схеми, прилади. Мовчать лише про те, що зараз все це не діє. Державні і партійні діячі, академіки і менші клерки теж сприймають усе, як належить. Слава богу, пронесло!

Потім — прес-конференція. Хтось із керівництва каже президентові:

— Ось перший секретар міськкому партії, голова міськвиконкому. Вони найкраще знають становище, вони розкажуть...

— Ім і так дістається. Давайте послухаємо Щербину, Веліхова, Ізраеля...

Під час розмови Михайло Сергійович все ж захотів почути голос з місця:

— Десь тут був перший секретар міськкому, хай скаже слово...

І В. Г. Лук'яненко, і я готувалися до виступу. Намічали подякувати високим гостям, партії і уряду, сказати, що зроблено багато, а потім... є у нас кілька гострих проблем, які не розв'язуються, потрібна Ваша допомога, Михайле Сергійовичу...

Та не так сталося, як гадалося. Від несподіванки В. Г. Лук'яненко зашарівся, тільки й спромігся на банальне: у нас все гаразд, Михайле Сергійовичу, велике спасибі Вам, усім гостям за допомогу і турботу про станцію, про Славутич... Прозвучало ще кілька подібних фраз... Задум провалився, змазався...

Президент дуже поспішав до Києва, там мала відбутися зустріч з партактивом України. Досить швидко він від'їхав.

Підкреслю ще одну деталь. У зв'язку з приїздом Горбачова в нашу зону було кинуто не менше тисячі працівників міліції, переодягнених у цивільний одяг і майже двісті чекістів. І досі дивуюся: навіщо було везти стільки служивих, щоб захистити виразника інтересів народу від того ж таки народу, власного народу?.. Маразм та й годі!

...Минула весна, літо 1989 року. Восени здоров'я моє різко погіршало. Не вилазив із лікарні. До речі, поряд зі мною лежав і Уманець. Його доймав лейкоцитоз...

Чим далі, тим гіршим ставало моє здоров'я. Дуже жаль було розлучатися з містом, яке полюбилося, з містом, якому віддано стільки сил і енергії. Тут жили вже і дружина, і донька. Славутич був моїм. Але я відчував — доведеться виїздити...

Звернувся до Григорія Івановича Ревенка. Той спершу спробував перевести розмову на легкий тон, мовляв, невже не витримаєш, такий молодий і симпатичний. Та коли ознайомився з висновками лікарів, занепокоївся:

— Кепські, брат, справи. Ну, що ж, заслужив ти, дамо роботу в Києві, квартиру...

— Ні, Григорію Івановичу! — твердо сказав я. — Хочу повернутися до Білої Церкви. Там — моя юність, там — мої друзі, знайомі, там — моя душа...

Все це було правдиво, крім одного: добру половину душі я залишив у Славутичі, місті, яке й досі люблю. Коли їду до Славутича, то, піднявшись на міст над залізницею, звідки відкривається панорама міста, відчуваю щем у грудях і часом тепло сльози, що збіжить ненароком по щоці...

Записав С. РЕП'ЯХ.

